ҒТАМР 10.91 https://doi.org/10.26577/JAPJ2025115313

Н.Д. Мырзатаев[1], Д.М. Махмадинов[2*], Б.Б. Турсынова[2], Д.Б. Османова[3], С.С. Капсалямова[3]

[1]ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан
[2]«СДУ университеті», Қаскелең, Қазақстан
[3] Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
*e-mail: muxametnur@mail.ru

МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДАҒЫ УНИВЕРСИТЕТТІК ТӘСІЛДЕРДІҢ ОЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНЕ ӘСЕРІ

Мақалада жоғары оқу орындарында мамандарды даярлау мақсаттарына әртүрлі университеттік тәсілдердің (атлантикалық және континенттік) әсері қарастырылады, сондай-ақ университеттердің құқықтық мәртебесіне қатысты мәселелер талқыланады. Олардың құқықтық мәртебесімен тікелей байланысты университеттердің автономиясы, студенттердің басқаруға қатысуы және қаржылық тәуелсіздік маңызды аспекті болып табылады.

Авторлар университеттің құқықтық мәртебесі мамандарды даярлауда, оқытушылар құрамын тартуда және студенттердің, жұмыс берушілердің және жалпы қоғамның мүдделерін қамтамасыз етуіне әсер ете отырып, оның функцияларын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады деген пікірде.

Сондай-ақ атлантикалық (ағылшын-американдық) және континенттік (еуропалық) дәстүрлерден алынған жоғары білім беру тәсілдері оқу орындарының құрылымына және олардың жұмысына әсер етуі мүмкін екендігі атап өтіледі.

Университеттердің автономиясы және олардың қаржылық тәуелсіздігі, атап айтқанда, құқықтық мәртебеге тәуелді екенін және оқу орындарының шешім қабылдау, бағдарламалар құру және білім сапасын қамтамасыз ету қабілетіне әсер ететін негізгі элементтер ретінде ерекшеленеді.

Зерттеу жоғары оқу орындарының негізгі мақсаттарын қазіргі контексте зерттеуге бағытталған, қоғам мен жұмыс берушілердің талаптарын қанағаттандыратын жоғары білікті мамандарды даярлауға бағытталған. Авторлар әртүрлі талдау әдістерін қолданады, соның ішінде атлантикалық (ағылшын-американдық) және континенттік (еуропалық) университеттерде маман даярлау тәсілдерін салыстырмалы талдау.

Осылайша, мақалада университеттердің құқықтық мәртебесі мен олардың білім беру функциялары арасындағы байланысқа, сондай-ақ осы байланыстың білім беру процесінің әртүрлі қатысушыларына және жалпы қоғамға әсеріне баса назар аударылады.

Түйін сөздер: құқық, жоғары оқу орны, құқықтық мәртебе, мамандықтар, университет, университеттік тәсілдер.

N.D. Myrzatayev[1], D.M. Mahmadinov[2*], B.B. Tursynova[2],
D.B. Osmanova[3], S.S. Kapsalamova[3]

[1]Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
[2]«SDU University», Kaskelen, Kazakhstan
Kokshetau University named after. A. Myrzakhmetova, Kokshetau, Kazakhstan
*e-mail: muxametnur@mail.ru

The impact of university approaches to training specialists on their legal status

This article examines the impact of various university approaches (Atlantic and continental) on the goals of training specialists in higher education institutions, and also discusses issues related to the legal status of universities. Important aspects are the autonomy of universities, student participation in management and financial independence, which are directly related to the legal status.

The authors are of the opinion that the legal status of the university plays a key role in the formation of its functions, influencing the training of specialists, attracting teaching staff and ensuring the interests of students, employers and society as a whole.

© 2025 Al-Farabi Kazakh National University

It is also noted that approaches to higher education taken from the Atlantic (Anglo-American) and continental (European) traditions can influence the structure of educational institutions and their functioning.

The autonomy of universities and their financial independence, in particular, are highlighted as key elements that depend on the legal status and affect the ability of educational institutions to make decisions, form programs and ensure the quality of education.

The research is aimed at studying the main goals of higher education institutions in the modern context, with a focus on training highly qualified specialists who meet the requirements of society and employers. The authors use various methods of analysis, including a comparative analysis of Atlantic (Anglo-American) and continental (European) approaches to training specialists at universities.

Thus, the article focuses on the relationship between the legal status of universities and their educational functions, as well as on the impact of this relationship on various participants in the educational process and society as a whole.

Keywords: law, higher education institution, legal status, specialties, university, university approaches.

Н.Д. Мырзатаев[1], Д.М. Махмадинов[2*], Б.Б. Турсынова[2],
Д.Б. Османова[3], С.С. Капсалямова[3]

[1]КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан
[2]«Университет СДУ», Каскелен, Казахстан
[3]Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова, Кокшетау, Казахстан
*e-mail: muxametnur@mail.ru

Влияние университетских подходов к подготовке специалистов на их правовой статус

В данной статье рассматривается влияние различных университетских подходов (атлантического и континентального) на цели подготовки специалистов в высших учебных заведениях, а также обсуждаются вопросы, связанные с правовым статусом университетов. Важными аспектами являются автономия университетов, участие студентов в управлении и финансовая независимость, которые прямо связаны с правовым статусом.

Авторы придерживаются мнения о том, что правовой статус университета играет ключевую роль в формировании его функций, влияя на подготовку специалистов, привлечение преподавательского состава и обеспечение интересов студентов, работодателей и общества в целом.

Также отмечается, что подходы к высшему образованию, взятые из атлантической (англо-американской) и континентальной (европейской) традиций, могут оказывать влияние на структуру учебных заведений и их функционирование.

Автономия университетов и их финансовая независимость, в частности, выделяются как ключевые элементы, которые зависят от правового статуса и влияют на способность учебных заведений принимать решения, формировать программы и обеспечивать качество образования.

Исследование направлено на изучение основных целей высших учебных заведений в современном контексте, с фокусом на подготовке высококвалифицированных специалистов, удовлетворяющих требованиям общества и работодателей. Авторы используют различные методы анализа, включая сравнительный анализ атлантических (англо-американских) и континентальных (европейских) подходов к подготовке специалистов в университетах.

Таким образом, в статье делается акцент на взаимосвязи между правовым статусом университетов и их образовательными функциями, а также на влиянии этой связи на различных участников образовательного процесса и общества в целом.

Ключевые слова: право, высшее учебное заведение, правовой статус, специальности, университет, университетские подходы.

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі. Қазіргі білім беру контекстінде университеттер мамандарды даярлауға қойылатын талаптардың өзгеруіне тап болуда. Университеттік тәсілдердің түлектердің құқықтық мәртебесіне, сондай-ақ жоғары оқу орнының құқықтық мәртебесіне қалай әсер ететінін түсіну өзекті мәселе болып табылады.

Білім беруді дамыту және кадрларды даярлау тез өзгеретін қоғам мен еңбек нарығының қиындықтарына тап болуда. Университеттік тәсілдердің мамандардың, жоғары оқу орындарының құқықтық мәртебесіне әсерін зерттеу білім беру бағдарламаларының бейімделуіне әсер етуі мүмкін.

Жоғары оқу орындарының құқықтық мәртебесі олардың жұмысында шешуші рөл атқарады.

Ол автономия деңгейін, қаржылық тәуелсіздікті, сондай-ақ әртүрлі стейкхолдерлер алдындағы жауапкершілікті анықтайды. Университеттік тәсілдердің осы мәртебеге әсерін зерттеу оқу орындарының жұмысының негізгі аспектілерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Атлантикалық және континентальды университеттік тәсілдерді салыстырмалы талдау жоғары оқу орындары үшін құнды тәжірибе бере алады. Білім беру тәсілдерінің түлектердің, сондай-ақ жоғары оқу орындарының құқықтық мәртебесіне қалай әсер ететінін зерттеу табысты модельдерді анықтауға және оларды ұлттық контексте бейімдеуге мүмкіндік береді.

Университеттік тәсілдердің құқықтық мәртебеге әсерін түсіну сонымен қатар профессорлық-оқытушылық құрамның, студенттердің және жұмыс берушілердің болашағына жарық түсіреді. Бұл білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін маңызды.

Мамандарды даярлаудағы университеттік тәсілдердің олардың құқықтық мәртебесіне әсері туралы тақырып халықаралық тәжірибемен байытылған және қазіргі білім беру кеңістігі үшін маңызды болып табылады.

Бұл зерттеулер білім беру, құқықтану, әлеуметтану және жоғары білім беруді басқару сияқты әртүрлі салалардағы ғалымдардың жұмысын қамтуы мүмкін. Мысалы, Джон Генри Ньюман (John Henry Newman) «Университет идеясы» (The Idea of a University), Филипп Альбах (Philip Altbach) «Жоғары білім саласындағы халықаралық императив», «Жоғары білім берудің жаһандық перспективалары» (The International Imperative in Higher Education, Global Perspectives on Higher Education), Мартин Троу (Martin Trow) «Элитадан жаппай және жалпыға қол жетімділікке көшу туралы ойлар: Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі қазіргі қоғамдардағы жоғары білімнің формалары мен кезеңдері» (Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access: Forms and Phases of Higher Education in Modern Societies since World War II).

Отандық зерттеушілер қатарында М.К. Сулейменовтың, Ф.С. Карагусовтың, А.А. Кот, А.Е. Дуйсенованың, С.В. Скрябиннің, Б.О. Алтынбасовтың және т.б. еңбектері кездеседі. Алайда, университеттік тәсілдердің құқықтық мәртебеге әсері саласында отандық зерттеушілердің еңбектері кездеспейді.

Зерттеудің мақсаты мамандарды даярлауда университеттік тәсілдерді зерделеу, сондай-ақ осы тәсілдерді қолдану барысында туындайтын проблемаларды зерделеу және осындай проблемаларды шешу жолдарын ұсыну.

Зерттеудің міндеттері: Жоғары оқу орындарының құқықтық мәртебесі, олардың қызметі бөлігіндегі заңнаманы зерделеу, олқылықтарды анықтау, жоғары оқу орындарының құқықтық мәртебесін құқықтық реттеу бөлігінде заңнаманы жетілдіру жолдарын ұсыну.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің құрылымы келесідей ұйымдастырылған: кіріспеде мақсат анықталған және мақсатқа жету үшін қажетті міндеттер қойылған, сонымен қатар осы зерттеудің мәні көрсетілген.

Материалдар мен әдістерде зерттеу құрылымы сипатталған, қолданылған әдістер ұсынылған, әдебиеттерге шолу жасалған. Нәтижелер мен талқылауларға мыналар кіреді: атлантикалық және континентальды тәсілдерге салыстырмалы талдау жүргізу, университеттердің пайда болуы мен олардың пайдаланылатын тәсілдерін зерттеу, олардың халықаралық рейтингтеріндегі жеткен жетістіктерін зерттеу, өз кезегінде жоғары оқу орындарының автономиясы, университет басқаруына оқытушылар мен студенттерді қатыстыру, дербес шешім қабылдау құзыреті, қаржылық тәуелсіздік жету сияқты элементтердің университеттік тәсілге әсер етуі және сонымен, оның құқықтық мәртебесіне әсер етуі талданды.

Қорытындыда зерттеу қорытындысы шығарылды, сондай-ақ туындаған проблемаларды шешуге бағытталған ұсыныстар ұсынылды. Зерттеудің келесі эмпирикалық және теориялық әдістері қолданылады: абстракция, талдау және синтез, сипаттама, салыстырмалы талдау, салыстыру.

Әдеби шолу

«Мемлекеттік университеттердің азаматтық-құқықтық мәртебесінің реформасы: Теориялық және практикалық мәселелер» (Том 4 № 62 (2020) атты еңбегінде Б.О. Алтынбасов, Ұлттық және мемлекеттік университеттердің алдына қойылған міндеттерді жүзеге асыру үшін оларды мемлекеттік кәсіпорын нысанынан коммерциялық емес акционерлік қоғамдарға трансформациялау азаматтық құқық теориясы тұрғысынан дұрыс емес екендігін және болашақта зиянды екенін көрсетеді. Ал жеке меншіктегі университеттерді коммерциялық емес ұйымдарға трансформациялау олардың қызметіне тиімді екенін

және бұл АҚШ-тың ғылыми-зерттеу университеттерінің тәжірибесімен дәлелденегенін атап өтеді.

Бұл ретте, жоғары білім саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын қарастыру, әсіресе жоғары оқу орындарының құқықтық нысанының трансформацияға ұшырауы, тек қана жеке меншіктегі университеттерге тиімді екенін көреміз.

Наталья Давыдова, Роман Сабодаш, Мария Менджул, Надежда Миловская, Ирина Лукасевич-Крутник (CIVIL LAW STATUS OF THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE, 2020) сынды ғалымдардың пайымдауынша жоғары оқу орындары заңды тұлға ретінде мекеменің ұйымдық-құқықтық нысанындағы кез келген заңды тұлғаға тән жалпы белгілерге, сондай-ақ тек білім беру мекемелеріне ғана тән ерекше белгілерге ие және бұл жерде келесідей ерекшеліктер болуы шарт:

1. Жоғары оқу орны ерекше азаматтық қабілеті бар кәсіпкерлік емес заңды тұлға болып табылады;

2. ЖОО-ның қызметінің негізгі мақсаты материалдық емес білім беру қызметтерін ұсыну, іргелі ғылыми зерттеулерді жүргізу болып табылады;

3. Арнайы құрылтай құжаты-жарғының болуы;

4. Мекемеде құрылтайшылар арасында мүшелік пен корпоративтік қатынастар жоқтығы;

5. Құрылтайшының мүлікті қаржыландыруы мен оны өткізудің ерекше тәртібі;

6. Мекеменің мақсаттарын өзгертудің арнайы процедурасы.

Нәтижелер мен талқылаулар

Мамандарды даярлау тәсілдері түрғысынан әлемдік университеттерді зерттеу, университеттік мамандарды даярлаудың жалпы негіздері бар екенін және әр университет оларға өзінің ерекше тәсілімен қарайтынын көрсетеді.

Мамандарды даярлаудағы университеттік тәсілдер студенттерді кәсіби мансапқа дайындау үшін жоғары оқу орындарында қолданылатын әртүрлі оқыту әдістері мен әдістемелері болып табылады. Бұл тәсілдер елге, оқу жоспарына және белгілі бір мамандыққа байланысты өзгереді, бірақ олар әдетте келесі негізгі элементтерді қамтиды:

1. *Академиялық негіз:* жоғары оқу орындарындағы оқу бағдарламалары әдетте студенттерге таңдалған салада іргелі білім мен теориялық негіз береді. Бұған дәрістер, семинарлар, өзін-өзі оқу және зерттеу кіреді. Дәрістер – бұл оқытушы студенттерге ақпарат беретін жаппай оқытудың бір түрі. Семинарлар, әдетте, кішігірім топтарда өткізіледі және студенттерге материалды талқылауға, сұрақтар қоюға және практикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жоғары оқу орындары ғылыми-зерттеу жұмыстарына баса назар аударады. Студенттер ғылыми жобаларға қатыса алады, мақалалар жариялай алады және профессорлардың жетекшілігімен жұмыс істей алады.

2. *Практикалық дағдылар:* университеттік дайындықтың маңызды бөлігі практикалық дағдыларды игеру болып табылады. Бұл зертханалық жұмыстарды, тағылымдамаларды, жобалық тапсырмаларды және жұмыс орнындағы тәжірибені қамтуы мүмкін. Көптеген университеттік бағдарламалар студенттерге өз саласында практикалық тәжірибе алуға мүмкіндік беретін компанияларда немесе ұйымдарда міндетті немесе қосымша тағылымдамадан өтуді қамтиды.

3. *Халықаралық ынтымақтастық:* көптеген университеттер шетелдік оқу орындарымен және ұйымдармен ынтымақтасады, бұл студенттерге өз тәжірибелерін кеңейте отырып, шетелде оқуға және зерттеу жүргізуге мүмкіндік береді.

4. *Өзіндік жұмыс және сыни ойлау:* көптеген университеттер студенттерді өз бетінше жұмыс істеуге және сыни ойлау дағдыларын дамытуға шақырады. Бұл түлектерге ақпаратты талдауға, мәселелерді шешуге және кәсіби маман ретінде дамуға көмектеседі.

5. *Бағалау және сертификаттау:* университеттер студенттердің білімін бағалаудың әртүрлі әдістерін қолданады, соның ішінде емтихандар, тесттер, бақылау жұмыстары, курстық жобалар және дипломдық жұмыстарды қорғау.

6. *Кәсіби бағдар:* көптеген университеттер студенттерге таңдаған мамандықтарына көмектесу арқылы жұмыс іздеу және мансаптық өсу үшін кеңестер мен ресурстар алуға мүмкіндік береді.

7. *Бағдарламаларды жаңарту:* университеттер еңбек нарығының өзгеріп отыратын талаптары мен ғылыми жетістіктеріне сәйкес оқу бағдарламаларын үнемі жаңартып отырады. Мамандарды даярлаудағы университеттік тәсілдер еңбек нарығы мен ғылыми жетістіктердің өзгеріп отыратын талаптарына байланысты уақыт өте келе дамиды және жетілдіріледі. Олар студенттерді теориялық біліммен ғана емес, со-

нымен қатар, табысты кәсіби қызмет пен жеке дамуға қажетті дағдылармен қамтамасыз етуге тырысады.

Жоғарыда аталған элементтерге қарамастан, барлық тәсілдерді шартты түрде Атлантикалық (ағылшын-американдық тәсіл) және континентальды тәсілдерге (еуропалық тәсіл) бөлуге болады.

Тұтастай алғанда, мамандарды даярлаудың атлантикалық және континентальды тәсілдері білім беру мен мамандарды даярлаудың екі түрлі әдісі болып табылады, олар оқыту тәсілі мен оқу жоспарындағы екпінмен ерекшеленуі мүмкін. Қалған жиынтықтар осы екі тәсілдің кейбір элементтерін бір дәрежеде қайталайды.

Мамандарды даярлаудың «атлантикалық тәсілі» жоғары оқу орнының өзін-өзі басқаруы, институционалдық және қаржылық дербестігі, бизнес қауымдастықпен тығыз байланысы, мемлекет тарапынан әлсіз ықпалы, агенттіктер түрінде мамандандырылған делдалдардың болуы немесе кейбір басқару функциялары бар ..... болуымен ерекшеленеді. Бұл тәсіл студенттердің екі деңгейлі біліктілік дайындығын ұсынады: бакалавриат және магистратура. Мамандарды одан әрі даярлау жеке қаралады. Жоғарыда аталған ерекшеліктерден басқа атлантикалық модельде басқа да айырмашылықтар бар:

- Мамандарды даярлау кезінде жоғары оқу орындары нарық талаптарын ескере отырып, бизнеспен белсенді ынтымақтасады;

- Білім беру модульдері тікелей студенттің мақсаттарына бейімделеді;

- ЖОО өз қызметін жүзеге асыра отырып, елдің және өңірдің экономикалық дамуына, сондай-ақ оның әлеуметтік қамтамасыз етілуіне тікелей әсер етеді;

- ЖОО-ның барлық жетістіктері, оның ішінде ғылыми қызмет нарықтың қажеттіліктеріне бағытталған.

Сонымен қатар, талантты студенттер мен оқытушылар ғылыми зерттеулер жүргізу арқылы үлкен ақша табуға жақсы мүмкіндік алады. Бұл өз кезегінде студенттерді оқуға, ал оқытушыларды ғылыми зерттеулер жүргізуге ынталандырады.

Осылайша, Атлантикалық тәсіл практикалық, икемді және оқытудың әртүрлі әдістерін қамтиды деп айтуға болады.

Континентальды тәсілмен келесі ерекшеліктерді ажыратуға болады: жоғары оқу орындарының иерархиясы, мемлекеттің жоғары оқу орындарының қызметін жүзеге асыруға күшті әсері, әкімшілік органдарды тікелей реттеу, бизнес қауымдастықпен байланыстың болмауы, нарық қажеттіліктерін елемеу. Оларды классикалық университеттік тәсілдер ретінде сипаттауға болады. Мұндай тәсілдер келесі сипаттармен ерекшеленеді:

- түлектердің нақты мамандануы;

- жан-жақты академиялық білім;

- оқу жоспарын және басқа жоспарды қатаң сақтау.

Демек, континентальды тәсілде бағдарлау теорияға бағытталған, бағдарламалар құрылымдалған, академиялық білімге баса назар аударылады.

Қарапайым сөзбен айтқанда, мамандарды даярлаудың атлантикалық тәсілі экономикалық орындылық логикасын ұстанады, ал континентальды тәсіл мемлекеттік тапсырыс логикасы мен әлеуметтік құрылымның көбею функцияларына сәйкес келеді. Дегенмен, қазіргі дамуында бұл айырмашылықтар біртіндеп жоғалуда. Атлантикалық тәсілде ұлттандыру элементтері барған сайын айқын көрінеді, ал континентальды тәсілде олар біртіндеп нарыққа бағдарлана бастайды және академиялық тәуелсіздік беріледі, яғни либерализацияланудан өтеді.

Осы тәсілдерді егжей-тегжейлі салыстырудан бұрын тарихқа жүгіну керек. Тарихқа шағын экскурс көрсеткендей, университеттер сияқты алғашқы оқу орындары 9 ғасырда пайда болған (регент Варда және ғалым Лев Математик құрған зайырлы Магнавр мектебі). 11-12 ғасырларда жоғары оқу орындарының жаппай пайда болуы әртүрлі елдерде болған білім беруді дамытудағы маңызды кезең болып табылады. Бұл процесс көпшілікке білім беру мақсатында университеттер, колледждер және басқа оқу институттары желісін құруды және кеңейтуді қамтиды. Еуропада алғашқы оқу орындары Рим Папасының қамқорлығында болды, осыған байланысты ресми тану үшін оқу орындары оған «папа булласы» үшін жүгінді, оны алу оқу орнына «университет» мәртебесін, сондай-ақ мемлекет пен шіркеудің автономиясын берді (https://zaochnik.ru/).

Шын мәнінде, университет мәртебесі оларға қазіргі кезде барлық жоғары оқу орындары ұмтылатын академиялық дербестік пен автономиялықты қамтамасыз етті. Университеттердің «атлантикалық» және «континенталдық» болып бөлінуі 19 ғасырда басталды. Атлантикалық модельдің алғашқы университеттері Ұлыбритания мен АҚШ-та пайда болды (http://www.intelros.ru/pdf/).

Алғашқы ағылшын университеттері – Оксфорд (1169) және Кембридж (1209) – ұйымдық құрылымы бойынша федеративті немесе алқалы университеттерге (колледж университеттері), яғни колледждерге негізделген жоғары автономияға ие университеттер қатарына жатады. Мұндай ұйымдастырушылық құрылым алғашқы университеттердің өзгермелі жағдайларға динамикалық бейімделуіне ықпал етті – жаңа колледждер мен факультеттердің (және кейінірек ғылыми орталықтардың) ашылуы университеттің институционалдық негізі үшін «ауыртпалықсыз» өтті. Бүгінгі таңда Кембридж университетінде 29 колледж бар; Оксфорд университетінде 39 колледж және 5 академиялық бөлім бар. Жыл сайын Кембриджде жиырма бес мамандық бойынша 16 мыңға жуық студенттер мен аспиранттар оқиды, Оксфордта – 17 мыңға жуық бұл университеттердің осы моделінің ерекшеліктерінің бірі болып табылады.

Британдық жоғары оқу орындарының екінші буынының пайда болуы индустриалды революциямен және білікті менеджерлердің қажеттілігімен байланысты. Жаңа университеттер өнеркәсіптік орталықтарда – Лондон мен Дархэмде 1836 жылы, содан кейін Манчестерде (1851), Бирмингемде (1900), Ливерпульде (1903), Бристольде (1909), Радингте (1926) қаланды. Бұл университеттер «қызыл кірпіш» деп аталды. Олардың ішінде 1895 жылы Лондон университетінің негізінде құрылған Лондон экономика және саяси ғылымдар мектебі ерекше көзге түсіп, «жауапкершілігі шектеулі серіктестік» мәртебесіне ие болды. Бүгінгі таңда 136 елде филиалдары орналасқан бұл мектеп, «жаһандық» университет болып табылады.

АҚШ-тың жоғары білім беру жүйесінің қалыптасу тарихы XVII ғасырдың алғашқы онжылдықтарында басталды және ағылшын университеттерінің дәстүрлерімен тығыз байланысты. Бірінші американдық колледж – кейінірек діни қызметкер Джон Гарвардтың атымен аталған – 1642 жылы құрылды; оның оқытушыларының көпшілігі Кембриджде білім алып, жаңа әлемде ағылшын ғылым дәстүрлерін қайта құруға кірісті. Бүкіл отаршылдық кезеңінде тек сегіз колледж құрылды, кейінірек университеттерге айналды. Олардың ішінде: Йель, Принстон, Колумбия университеттері, Пенсильвания университеті, Браун университеті, Дартмут колледжі бар (http://www.intelros.ru/pdf/).

1821 жылы Бостонда алғашқы жария жоғары мектебі ашылды. 1832 жылы Массачусетс штатында білім беруді басқару үшін алғашқы штат деңгейінде кеңес құрылды, ал 1839 жылы штаттың қолдауымен мұғалімдер даярлайтын алғашқы мектеп ашылды. Ең ірі мамандандырылған мемлекеттік колледж Массачусетс технологиялық институты болды (1861). Азаматтық соғыс басталған кезде жиырма бір университет мемлекеттік бюджеттерден қаржыландырылды және мемлекеттік білім беру жүйесінде болды (http://www.intelros.ru/pdf/).

Бастапқыда Вирджиния университетінде 1814 жылы енгізілген тәжірибеге сәйкес, студент кредит жинауға мәжбүр болды, яғни сол курсты оқып, балл жинайды. Диплом осы баллдардың сомасы негізінде беріледі. Бір пән студенттің қандай дипломға үміткер екеніне байланысты әртүрлі балл санын береді. Қазіргі Гарвардта тарихшы үшін «қатты дене физикасын» зерттеу 1 балл, ал болашақ физик үшін 5 ұпай береді (https://agency-sphera.ru).

Бұл модельдің тағы бір ерекшелігі – студенттердің өзіндік жұмысына деген көзқарас. Егер «континентальды» университеттерде оқу уақытының 30%-дан аспайтындай уақытын дербес даярлауға жұмсаса, британдықтарда-60-70%-ға дейін уақытын жұмсады. Бұл ерекшелік әлі күнге дейін сақталуда.

Бұл университеттерде білім алу ақылы болып қала берді. XIX ғасырда Ұлыбританияда мемлекеттік субсидиялар жүйесі кеңейді, бірақ стипендиат «джентльмен емес» болып саналды, оның мәртебесі оқу ақысын төлейтін адамнан төмен болды. АҚШ-та гранттар жүйесі таратылатын, бірақ гранттардың көп бөлігін мемлекет емес, корпорациялар немесе жеке тұлғалар берді. АҚШ-тағы білім беру ұйымы бастапқыда университетті құру және университетті басқару бизнестің бір түрі деп ойлады. Білім ақылы, оны ұйымдастыру пайда табуға мүмкіндік береді.

Жеке қайырымдылықтардың маңызы зор. Гарвард университетінің атауы – Джон Гарвардтың (1607-1638) құрметіне тән, ол өзінің байлығының жартысын, 779 фунтты және кітапханасынан 400-ге жуық кітапты жаңа колледжге өсиет етті. 1636 жылы құрылған, 1639 жылы колледж өзін Гарвард Колледжі деп өзгерту туралы шешім қабылдады.

Екі сатылы білім беру жүйесі сақталды. Бакалавриат техникалық мектептердің түрі бойынша аяқталмаған жоғары білім берді – іс жүзінде біз «арнайы орта білім» деп атаймыз. Көптеген адамдар үшін мұндай «аяқталмаған жоғары» жеткілікті болатын. Магистратура, бітірген жо-

ғары білім, негізінен «мырзалардың» артықшылығы болды.

Корольдік сарай мамандарға тапсырыс беріп, оқу орындарының шығындарының бір бөлігін төлеу есебінен XVIII ғасырда Францияда «континентальды» жүйе дүниеге келді. Бұл жүйе 1789-1794 жылдардағы Үлы француз революциясы кезінде жойылды.

Наполеон 1802 жылдан бастап орта және жоғары білім берудің орталықтандырылған, біркелкі және жақсы басқарылатын мемлекеттік жүйесін құрды. Бұл жүйе Пруссияда Вильгельм фон Гумбольдттың басшылығымен Пруссияның конфессиялар мен халықтық ағарту министрлігінің 1809-1810 жылдардағы әйгілі реформасы кезінде негіз болды.

Берлин университеті бірінші болып қатаң факультет – кафедра жүйесін құрды, онда студент белгілі бір факультетке түсіп, кафедра бітірді. Әр кафедраның басында профессор болды.

Студент басқа факультеттің студенттеріне арналған дәрістерді тыңдай алатын, бірақ бұл қалыпты жағдай болмады. Әр факультетте және әр кафедрада белгілі бір көлемде тыңдалып, емтихан немесе сынақ тапсырылатын курстардың тізімі болды. Ерекшеліктерге жол берілді, бірақ көтермеленбеді.

Университеттер өздерінің ғылыми журналдарын шығарды, кафедралар ғылыми жұмыстар жүргізді, зертханалары болды, ғылыми конференциялар мен семинарлар өткізді.

Атлантикалық модель жүйелері Британдық жоғары білімнің бейнесі мен ұқсастығына сәйкес құрылғаны сияқты, континентальды модель – бұл әртүрлі ұлттық жүйелерде әртүрлі тәсілдермен біріктірілген неміс және француз тарихи үлгілерінің таңқаларлық үйлесімі.

Университеттің неміс моделі ректор сайлауын, өзін-өзі басқару мен академиялық еркіндікті ұсынды.

Францияда Гумбольдттың германдық реформалары қабылданды, бірақ академиялық бостандықтар 1830 жылдардағы реформалардан кейін өткен. Содан бері француз университеттерінде қатаң тәртіп үстемдік етті, әкімшілік білім министрлігінің бұйрықтарын орындау арқылы қызметтің барлық аспектілерін басқарды.

Университеттер ғылыми зерттеулерге назар аударды және ғылымға жақсы бейімделген неміс моделі уақыт өте келе француздарға қарағанда бүкіл әлемде кең таралды.

Университеттік екі тәсілді салыстырмалы талдау:

- Атлантикалық;
- АҚШ.

Бірден ескерту керек – атлантикалық моделды ұстанатын елдерде жоғары білімнің «жеке секторы» (мемлекеттік емес коммерциялық университеттер) басым деген жалпы пікір қате. Бұл жағдай тек АҚШ-қа ғана тән және Ұлыбританияға да, Ирландияға да, басқа Атлантикалық жүйелерге де тән емес (мүмкін Канададан басқа). Мұнда бизнес-қоғамдастықпен тығыз байланыс басқаша көрінеді – мысалы, Ұлыбританияда университеттер базасында бірлескен компаниялар құру («кампус компаниялары» деп аталады) немесе Ирландиядағы ірі IT-корпорациялар үшін мамандандырылған кадрларды даярлау бағдарламаларын дамыту (атап айтқанда «Intel Ireland»). АҚШ та бизнес пен білім берудің тікелей бірігуі Британдық университет жүйесін американдық топыраққа нақты трансплантациялау нәтижесінде пайда болды.

Американдық жоғары білім беру жүйесі әлемдегі ең орталықтандырылмаған жүйелердің бірі болып табылады. Айталық, ескі еуропалық жүйелерден (Германия, Франция) айырмашылығы, ол директивалық және орталықтандырылған басқару негізінде емес, білім беру қауымдастықтарының еркін және жылжымалы үйлестірілуіне негізделген. Сонымен, АҚШ Конституциясының онынші түзетуіне сәйкес («Конституциямен Америка Құрама Штаттарының Үкіметіне берілмеген және оған мемлекеттер үшін тыйым салынбаған құқықтар Штаттардың өзінде сақталады») федералды үкіметтің жалпыұлттық білім беру жүйесін құруға, мектептер мен университеттерге арналған саясат пен оқу бағдарламаларын анықтауға құқығы жоқ. (Дегенмен Дж. Кіші Буш реформалары бұл шектеуді айналып өту әрекеті болды.) Бұл мәселелер бойынша шешімдер штат немесе округ билігі деңгейінде қабылданады. Мұндай сипаттама – құрылғының өзіндік «конфедерациясы» («орталықтың кішігірім рөлі – аймақтардың жетекші рөлі») – американдық білім беру жүйесін атлантикалық модельдің жақын жүйелерінен де ерекшелендіреді (http://www.intelros.ru/pdf/).

АҚШ-тың жоғары білім беру жүйесі XX ғасырда университеттерді дәйекті түрде мемлекет меншігіне алу болмаған атлантикалық типтегі жүйенің жалғыз мысалы деп айтуға болады (http://www.intelros.ru/pdf/).

Адами ресурсқа үлкен мән берілген ақпараттық қоғамда адамдардың таланттары мен қабілеттерін анықтау және іске асыру үшін қолай-

лы жағдайлар жасайтын және оларды қоғамның мүддесі үшін пайдаланатын мемлекет табысты болады. Мұндай қоғамның ең талантты және қабілетті өкілдері жоғары, беделді орындарға ие. Бұл функцияны АҚШ-та американдық жоғары білім беру жүйесінің өзегі болып табылатын зерттеу университеттер жүзеге асырады, олар іргелі ғылымның, жоғары білікті мамандар даярлаудың және ғылыми кадрлардың негізгі орталықтары болып табылады. Бұл, әдетте, Америка Құрама Штаттарының ғана емес, әлемнің (Гарвард, Принстон, Йель, Стэнфорд, Колумбия және т.б.) университеттерінің рейтингтерінде жетекші орын алатын өте беделді университеттері. Зерттеу университеттерінде ең маңызды принциптер тар мамандандырудан бас тарту, кең профильді кадрларды даярлау, мамандарды ақпараттық білім мен нақты дағдылардың орнына негізгі ғылыми принциптерге үйрету және теорияға, жүйелік тәсілге бәс тігу болып табылады. Мұндай міндеттерді білім берудің кең пәнаралық және іргелі базасын қамтамасыз ететін ғылымның әр түрлі салаларында ғылыми мектептердің шоғырлануы шешуге мүмкіндік береді, мұнда алынған білім оқытушылардың, аспиранттардың және жоғары курс студенттерінің өзіндік ғылыми зерттеулерімен үнемі қолдау табады (https://agency-sphera.ru).

Гарвард университеті (Гарвард) (ағылш. Harvard University) – АҚШ-тағы ең көне университет және бүкіл әлемдегі ең танымал университеттердің бірі. Университет он академиялық факультеттен және Гарвард Рэдклифф институтынан тұрады. Өнер және ғылым факультеті бакалавриат пен магистратураның көптеген академиялық пәндері бойынша оқытуды ұсынады, ал басқа факультеттер тек жоғары білім туралы дипломдар ұсынады.

Гарвардтың қайырымдылықтары 50,9 миллиард долларға бағаланады, бұл оны әлемдегі ең бай академиялық мекемеге айналдырды (https://finance.harvard.edu/). Гарвардтың бір студентке берген қайырымдылықтары Америка Құрама Штаттарында көлемі бойынша бесінші орында. Қайырымдылықтан түскен табыс қаржылық қажеттіліктерге қарамастан колледжге студенттерді қабылдауға және несиесіз жомарт қаржылық көмек көрсетуге мүмкіндік береді (https://www.collegeraptor.com/).

1642 жылдан бастап Гарвард заң бойынша Қадағалау кеңесімен, ал 1650 жылдан бастап ресми түрде Корпорациямен басқарылады. Осы құрылымдарға айтарлықтай әсер ететін, бақылаушылардың қазіргі формасын белгілейтін соңғы заңнама азаматтық соғыс уақытына жатады. Осы уақытта осы органдар басқаратын мекеме шағын колледжден бірнеше жеке факультеттері бар үлкен университетке дейін өсті, олардың әрқайсысының өз деканы, әкімшілігі және студенттер құрамы бар.

Дегенмен, құрылымдық және әдет-ғұрып бойынша, бүкіл корпоративтік сайттың жоғарғы жағында Корпорация деп аталатын Гарвард колледжінің президенті мен стипендиаттары: президент, қазынашы және тағы бес стипендиат. Осылайша, университетті басқару, сайып келгенде, корпорация мүшелерінің кім екеніне және олардың рөлін қалай қабылдайтынына, жұмысын орындайтынына, Гарвардтың жоғарғы басшылығын іріктеуге және бағалауға қатысатынына және саясат пен стратегиялық бағыттарды қалыптастыруға қатысатынына байланысты (https://www.harvardmagazine.com).

Бүгінгі таңда Ұлыбританияда жүз жетпіске жуық жоғары оқу орындары бар. Жоғары оқу орындары университеттерге, жоғары білім беру колледждеріне және ішінара жоғары білім беру қызметтерін ұсынатын қосымша білім беру колледждеріне бөлінеді. Жоғары білім беру колледждері – 1992 жылдан кейін бакалавр дәрежесін алу құқығын алған бұрынғы арнайы университеттер (http://www.intelros.ru/pdf/).).

Жоғары оқу орындарын басқарудың атлантикалық моделінің айрықша ерекшелігі – орталық министрліктің функцияларын мамандандырылған делдал агенттіктерге беру. Осылайша, Ұлыбританияда жоғары білім беру жүйесінің қызметін жалпы басқару және стратегиялық жоспарлау функциялары Білім және кәсіптік оқыту департаментіне жүктелген (https://www.gov.uk/). Бұл әр университеттің қызметіне және оның қаржылық әл-ауқатына тікелей жауап бермейтін үйлестіруші орган.

Келесі буын – аймақтық басқару органдары. Оларға мыналар жатады: Білім және кәсіптік оқыту департаменті (Англия), Уэльстің білім басқармасы, Шотландияның білім департаменті және Солтүстік Ирландияның білім департаменті. Жоғары білім беруді қаржыландыру органдары да аймақтандырылған. Олардың ішіндегі ең танымалы – халықаралық білім беру зерттеулерінің едәуір бөлігін қаржыландыратын Англияның Жоғары білім беруді қаржыландыру Кеңесі (HEFCE). Шотландияда ұқсас функцияларды Шотландияның жоғары білім беруді қаржыландыру кеңесі, Уэльсте – Уэльстің жоғары білім

беруді қаржыландыру Кеңесі, Солтүстік Ирландияда жоғары білім беру институттарын қаржыландыру тікелей жергілікті білім бөлімі арқылы жүзеге асырылады.

Оксбридж (ағылш. Oxbridge) – Оксфорд және Кембридж университеттері, басқа Британдық университеттерге қарағанда тьюториалдарды оқытудың негізгі түрі ретінде пайдаланатын Ұлыбританиядағы ең көне, «ежелгі университеттердің» ішіндегі ең маңыздылары. Термин Оксфорд сөзіндегі бірінші буынның және Кембридж сөзіндегі соңғы буынның бірігуінен пайда болды. Оксбридж ұзақ тарихы бар болғандықтан, XX ғасырдың басында осындай мәртебеге қол жеткізген Англияның әдетте алты беделді университеттерімен – қызыл кірпіштен жасалған университеттермен салыстырылады. Оксфордтың ең танымал колледждеріне University College, Regent's Park College, Queen's College, Кембридж – Trinity Hall, King's College, Emmanuel College кіреді.

Атлантикалық модель жүйелері британдық жоғары білімнің бейнесі мен ұқсастығына сәйкес құрылғаны сияқты, континентальды модель – бұл әртүрлі ұлттық жүйелерде әртүрлі тәсілдермен біріктірілген неміс және француз тарихи үлгілерінің таңқаларлық үйлесімі. Солардың бірі – Нидерландының жоғары білім беру жүйесі. Голландиялық білім континентальды модельдің барлық дерлік ерекшеліктерін біріктіреді: институттардың иерархиясы, мектептер мен университеттердің тығыз байланысы, дәстүрлі түрде қалыптасқан жоғары оқу орындарының бір деңгейлі сызбасы, ерте кәсіби таңдау.

Нидерландыда он төрт университет бар, олардың ішінде барлық академиялық мамандықтар бойынша білім беретін классикалық – он, техникалық – екі, бір аграрлық және біреуі қашықтықтан және сырттай оқу бағдарламаларын жүргізетін ашық университет. Мұнда Ұлыбританиядағы сияқты ең беделді болып, ортағасырлық схоластикалық мектептерден шыққан және жүйенің өзегін құрайтын «ескі» университеттер саналады: Лейден университеті, Амстердам, Утрехт және Гронинген университеттері. Алайда, бүгінде, Атлантикалық модель жүйелеріндегідей, «ескі» университеттер мемлекеттік тапсырысты орындауға емес, жекелеген корпорациялар мен жалпы ірі бизнестің қажеттіліктеріне бағытталған «жаңа» университеттер тарапынан қатты бәсекелестікке ұшырауда.

Нидерландыда «ескі» университеттер мемлекеттік аппараттың негізі, оның тірегі және көбеюдің заңды тәсілі болып табылады. Мәселен, мысалы, 1575 жылы құрылған Лейден университетінде дәстүрлі түрде корольдік отбасының барлық мүшелері білім алады. Төрт ғасыр бойы Лейден философиялық циклдің гуманитарлық пәндерін оқытуда біріншілікті ұстауда. Бүгінгі таңда Лейден университетінің дипломы – БҰҰ және ЮНЕСКО сияқты халықаралық қоғамдық ұйымдарда табысты саяси мансаптың немесе жұмыстың шарты болып есептеледі.

Мемлекеттік емес университеттер барлық голландиялық жоғары білім беру институттарының үштен бірін құрайды. Бір қызығы, Нидерландыда олардың құрылтайшылары әдетте мемлекеттік университеттер мен кәсіптік мектептер болып табылады.

90-жылдардың аяғында басталған голландиялық университеттерді басқару реформасы ең алдымен ішкі және сыртқы бақылау формаларына әсер етті. Ішкі деңгейде қадағалау және орындау функциялары бөлінді. Университеттің бақылау кеңесі атқару комитетін тағайындайды. Байқау кеңесінің бес «сыртқы» мүшесін министр тағайындайды. Атқару комитетіне тек үш «ішкі» өкіл, оның ішінде ректор кіреді. Сыртқы бақылауды жоғары білім саласындағы ұлттық инспекция және Аккредиттеу комитеті үш бағыт бойынша жүзеге асырады: оқыту сапасы, ресурстарды пайдалану тиімділігі, білімге қол жеткізу теңдігі. Университеттерге мемлекеттік ақшалай түсімдер ағынын Орталық қаржы институты реттейді.

Тарихи тұрғыдан «мемлекеттік тапсырыс логикасында» қалыптасқан голландиялық модель бірқатар артықшылықтарға ие болды. Мысалы, мектептер мен университеттердің тығыз байланысы, тұрақтылық, әлеуметтік шиеленістің алдын алу мүмкіндіктері. Енді университеттерді басқарудың либерализация мен жоғарғы оқу орындарын автономизацияланған сайын, ол әлеуметтік саясат құралы ретінде өз функцияларын жоғалтады, мысалы, иммигранттардың балаларын голландиялық қоғамына интеграциялану мәселелерін шеше алмайды, жоғары білімге қол жетімділіктің теңдігін қамтамасыз ете алмайды және т. б. Голландиялық жүйенің экономикалық модернизациясы неғұрлым тиімді болса, оның әлеуметтік салдары соғұрлым ауыр болады (http://www.intelros.ru/pdf/).

Голландиялық білім берудің көп сатылы моделі әлеуметтік құрылымды көбейту тәсілі ретінде қалыптасты. Жалпы орта және кәсіптік білім негізінен орта таптағы балаларға арналған.

Университет алдындағы және университеттік білім болашақ әлеуметтік элитаның дамуына ықпал етті.

Швейцариядағы университеттердің автономды болуы Нидерландыдағыдай әсерлі масштабтарға жете алмады, алайда мұнда да жоғары білім беру жүйесін «мемлекет иелігінен алу» тенденциясын және оны басқаруда либерализациялануды байқауға болады. Нидерландыдағы сияқты, Швейцарияда да жоғары оқу орындарының «әлеуметтік жеткіліксіздігі» анықталды. Әлеуметтену институтынан университет өзінің әлеуметтік функцияларын жоғалтып, «әлеуметтену» объектісіне айналады.

Швейцариядағы білім Les Roches, EHL, Glion және т.б. сияқты мектептердегі қонақ үй бағдарламаларымен танымал.

Білім беру жауапкершілігі үш деңгей – мемлекет, кантондар мен қауымдастықтар арасында бөлінеді, көбінесе ол кантондарда (Швейцариядағы әкімшілік-саяси бөлініс бірлігі) жатыр.

Швейцариядағы әрбір кантонның өзіндік мектеп заңнамасы болғандықтан, бірыңғай ұлттық білім беру жүйесі жоқ, ұлттық білім министрлігі де жоқ. Мұндай орталықтандырылмаған жүйе әртүрлі мәдениеттер мен тілдердің болуына байланысты дамыды.

Швейцарияда жоғары білім алудың бірнеше мүмкіндігі бар. Сатып алынған жетілу сертификатына («Matura») байланысты жоғары оқу орындарында (университеттерде, федералдық жоғары политехникалық мектептерде, жоғары кәсіптік оқу орындарында, педагогикалық институттарда) оқуды жалғастыруға немесе жоғары арнайы мектептерде оқуға баруға болады.

Университет рейтингтері университеттерді әртүрлі критерийлер бойынша бағалау және рейтинг құралы болып табылады. Олар студенттерге, зерттеушілерге, жұмыс берушілерге және басқа да мүдделі тұлғаларға оқу, жұмыс немесе ынтымақтастық үшін университетті таңдауға қатысты саналы шешімдер қабылдауға көмектеседі.

Осы тәсілдерді ұстанатын университеттерді бағалау кезінде әртүрлі әдістер мен критерийлер қолданылады.

Алайда, университеттерді бағалауға жалпы көзқарас және университеттерді бағалау кезінде ескерілуі мүмкін бірнеше типтік тәсілдер келтіріледі.

Университеттерді бағалаудың жалпы тәсілі:

1. *Академиялық беделі:* сараптамалық пікірлер, жетекші ғалымдар, академиктер, оқу персоналы өкілдерінің негізінде бағалау.

2. *Оқыту және оқу сапасы*: бағалау оқытушылар құрамының біліктілігі, оқытудың инновациялық әдістері, студенттердің қолжетімділігі және оқу материалдарының сапасы сияқты критерийлерге негізделген.

3. *Зерттеу белсенділігі және инновация*: бағалау ғылыми зерттеулерге, рецензияланған журналдардағы жарияланымдарға, патенттерге және т.б. негізделген.

4. *Инфрақұрылым және ресурстар*: бағалау заманауи аудиториялардың, кітапханалардың, ғылыми зертханалардың, компьютерлік техниканың және оқыту мен зерттеуге ықпал ететін басқа ресурстардың болуына негізделген.

5. *Халықаралық ықпал және тартымдылық*: бағалау университеттің халықаралық студенттер мен зерттеушілер үшін тартымдылығына, сондай-ақ халықаралық мекемелермен академиялық байланыстардың болуына негізделген.

Университеттерді бағалаудың типтік тәсілдері:

1. *Университет рейтингтері*: танымал ұйымдар (мысалы, QS World University Rankings, Academic Ranking of World Universities – ARWU, Times Higher Education World University Rankings) университеттерді бағалау әдістемелерін әзірлейді және әртүрлі параметрлер негізінде рейтингтер жариялайды.

2. *Университеттерді аккредиттеу*: тәуелсіз ұйымдар университеттерді оқыту және зерттеу саласындағы сапа стандарттарына сәйкестік тұрғысынан бағалайды.

3. *Университет аудиті*: басқару тиімділігін, қаржылық тұрақтылықты, оқыту мен зерттеу саласындағы нормалар мен стандарттардың сақталуын бағалау үшін университет аудитін жүргізу.

4. *Өзін-өзі бағалау және өзін-өзі талдау*: университеттер өздерінің мақсаттары, стратегиялары мен үміттері негізінде бағалау әдістерін жасай алады.

5. *Сараптамалық бағалау*: университет деңгейін бағалау үшін білім және ғылым саласындағы сарапшылар арасында сауалнама, сұхбат және сауалнама жүргізу.

Сонымен қатар, әр тәсілдің өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар екенін және университеттерді бағалаудың ең жақсы тәсілі нақты мақсаттар мен бағалау контекстіне байланысты екенін ескеру қажет.

Университеттердің рейтингіне қатысты олардың кейбіреулеріне тоқталуға болады:

1. *QS World University Rankings*: бұл рейтинг университеттерді академиялық беделі, жұмыс

берушілердің беделі, оқыту сапасы, инновация, халықаралық әртүрлілік және т.б. сияқты көптеген критерийлер бойынша бағалайды. Оны ағылшын Quacquarelli Symonds (QS) компаниясы шығарады.

Мысалы, QS World University Rankings пікірінше, 2021 жылы университеттер арасында көшбасшылардың бірі әлемдегі ең беделді және ықпалды университеттердің бірі болып табылатын Массачусетс технологиялық институты (Massachusetts Institute of Technology, MIT) болды. MIT ғылым, технология, инженерия және математика (STEM) саласындағы көшбасшылардың бірі болып саналады. Оның академиялық беделі өте жоғары және университетті әртүрлі салаларда жетекші сарапшылар мойындайды. MIT технология, инженерия, бизнес, ғылым, өнер және гуманитарлық ғылымдар сияқты әртүрлі салаларда бакалавриат, магистратура және докторантура бағдарламаларының кең ауқымын ұсынады. MIT инновациялар мен кәсіпкерлікті дамытады. Табысты технологиялық стартаптардың едәуір бөлігін MIT ғалымдары мен түлектері құрды. MIT халықаралық тануға ие және әртүрлі елдердегі университеттермен, ғылыми ұйымдармен және компаниялармен ынтымақтасады.

2. *Academic Ranking of World Universities* (ARWU) немесе *Shanghai Ranking*: Шанхай университеті жасаған рейтинг. Негізгі критерийлерге зерттеу белсенділігі, оқыту сапасы, зерттеулерге сілтеме жасау және ғалымдардың Нобель/салалық марапаттары кіреді.

Academic Ranking of World Universities (ARWU) сайтынан алынған ақпаратқа сәйкес, 2022 жылы *Гарвард университеті* көшбасшы болды. Американдық жоғары білім беру жүйесінде Гарвард элиталық, ең беделді университеттердің бірі болып табылады. Гарвардқа бәсекелес ретінде онымен бірге Шырмауық лигасы (*Ivy League*) деп аталатын университеттерден тұрады және дәстүрлі түрде элиталық болып саналады: Дартмут, Йель, Принстон, Браун университеті, Колумбия, Корнелл, Пенсильвания, сондай – ақ лигадан тыс, бірақ әйгілі университеттер – Стэнфорд және Беркли. Гарвард өнер, ғылым, технология, инженерия, бизнес, медицина, құқық, әлеуметтік ғылымдар және т.б. салаларда бакалавриат, магистратура және докторантура бағдарламаларын ұсынады. Гарвард университеті студенттерге жоғары сапалы білім мен ғылыми зерттеулерге белсенді қатысу мүмкіндіктерін ұсынады.

3. *Times Higher Education World University Rankings (THE)*: Times Higher Education журналы әзірлеген рейтинг. Бағалау оқыту сапасы, зерттеу белсенділігі, зерттеулерге сілтеме жасау, халықаралық әртүрлілік және өнеркәсіптік байланыстарды қамтитын критерийлерге негізделген.

The Times басылымы «Higher Education Supplement» (THES) жыл сайынғы әлемдік рейтингтерінде 2005-2008 жылдардағы бүкіл әлемдегі ең жақсы университет деп Гарвардты (бұған дейін ол Солтүстік Америка рейтингінде 1-ші орында болған) атайды. Бұл рейтингті әзірлеуге әлемнің ондаған елдерінен жоғары білім беру саласындағы мыңнан астам жетекші ғалымдар қатысады, бұл «Higher Education Supplement» бүкіл әлемдегі жоғары оқу орындарының ең объективті және беделді рейтингі ретінде көрсетеді (https://vuzlit.com/).

Университет қоғам мен экономикаға айтарлықтай әсер ете отырып, инновацияларды дамытуға, жаңа технологиялар мен ғылыми жаңалықтарды енгізуге ықпал етеді. Гарвард университеті Ғылыми зерттеулердің, инновациялардың және білімнің әртүрлі салаларында білікті мамандарды даярлаудың орталығы бола отырып, жоғары білім берудің әлемдік жүйесінде шешуші рөл атқарады.

4. *US News & World Report best Global universities Ranking*: университеттерді зерттеулердегі жаһандық көріну және әсер ету бойынша бағалайтын рейтинг. Критерийлерге зерттеу беделі, зерттеу дәйексөздерінің саны, халықаралық ынтымақтастық және т.б. кіреді.

Осы рейтинг бойынша 2022-2023 оқу жылында Массачусетс технологиялық институты, Гарвард және Стэнфорд университеттері ғаламдық көріну және зерттеулердегі ықпал бойынша көшбасшы атанды.

5. *QS EECA University Rankings (QS Emerging Europe and Central Asia):* бұл рейтинг Шығыс Еуропа және Орталық Азия елдерінің университеттерін бағалайды.

2022 жылы Шығыс Еуропа және Орталық Азия елдеріндегі университеттер арасында Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті және Чарльз университеті (Univerzita Karlova) көшбасшы болды. Чарльз университетінде гуманитарлық ғылымдар, әлеуметтік ғылымдар, жаратылыстану ғылымдары, медицина, құқық және т.б. сияқты әртүрлі салаларда білім беру бағдарламаларын ұсынатын әртүрлі факультеттер бар. Университет ғылыми зерттеулерге белсенді қатысады және оның көптеген

факультеттері мен институттары академиялық зерттеу орталықтары болып табылады.

6. *CWTS Leiden Ranking*: Лейден университетінің ғылым және технология студиясы орталығы (CWTS) әзірлеген рейтинг. Ол университеттерді ғылыми өнімділігі мен ғылыми басылымдардың әсеріне қарай бағалайды.

Айта кету керек, әр рейтингтің өзіндік әдіснамалық және фокустық ерекшеліктері болуы мүмкін, сондықтан шешім қабылдау кезінде бірнеше ақпарат көздерін қарастырған пайдалы.

Университеттерді аккредиттеу – бұл білім беру стандарттары мен деңгейін қамтамасыз ету мақсатында оқу орындарының сапасын бағалау процесі. Бұл процесс университеттің оқыту, зерттеу, басқару және басқа салалардағы белгіленген стандарттарға сәйкес келуін қамтамасыз етуге бағытталған.

Университеттерді аккредиттеудің маңызды аспектілеріне мыналар жатады:

1. *Сапаны тәуелсіз бағалау*: аккредиттеу органдары университеттердің қызметін, құрылымын, процестері мен нәтижелерін талдай отырып, тәуелсіз бағалау жүргізеді.

2. *Сапа стандарттары*: аккредиттеу білім деңгейіне, ғылыми зерттеулерге, басқаруға және университет қызметінің басқа аспектілеріне қойылатын минималды талаптарды анықтайтын белгіленген стандарттарға негізделген.

3. *Сапаны жақсарту процесі*: аккредиттеу университеттердің білім сапасы мен қызметін үнемі жақсартуға ықпал етеді, өйткені университеттер белгіленген стандарттарға сай болуы керек және олардың әдістері мен тәсілдерін үнемі жаңартып отыруы керек.

4. *Өзін-өзі реттеуді қолдау*: аккредиттеу процесі университеттерге білім беру жүйесінің дамуы мен нығаюын ынталандыру арқылы өздерінің стандарттары мен процестерін бағалауға мүмкіндік береді.

5. *Сенім және тану*: аккредиттеу студенттердің, ата-аналардың, жұмыс берушілердің және жалпы қоғамның университет ұсынатын білім сапасына деген сенімін арттырады.

Әр түрлі елдерде университеттерді аккредиттеу процесіне жауапты әртүрлі органдар бар. Олар мемлекеттік, мемлекеттік емес немесе халықаралық ұйымдар болуы мүмкін. Аккредиттеу процедуралары мен критерийлері аккредиттеуді жүргізетін ел мен ұйымға байланысты өзгеруі мүмкін.

Аккредиттеу университеттердің стандарттары мен беделін арттыруға ықпал ететін жоғары білім сапасын қамтамасыз етудің маңызды тетігі болып табылады.

Университет аудиті – бұл университеттің қаржылық, басқару, операциялық және бағдарламалық қызметін жүйелі бағалау процесі. Бұл басқарудың тиімділігін бағалау, сәйкестік, қаржылық ашықтық пен жауапкершілікті тексеру үшін жүзеге асырылатын қаржылық және ұйымдастырушылық аудиттің мамандандырылған түрі.

Университет аудитінің негізгі аспектілері:

1. *Қаржылық аудит*:

- *Қаржылық есептілікті тексеру:* аудиторлар университеттің қаржылық есептілігін халықаралық стандарттар мен қолданыстағы заңдар мен бухгалтерлік есеп нормаларына сәйкестігін тексереді.

- *Қаржылық жағдайды бағалау*: университеттің өтімділігін, қарызын, активтері мен міндеттемелерін бағалау.

2. *Басқарушылық аудит:*

- *Басқару процестері мен жүйелерін бағалау*: басқару, Корпоративтік басқару, Стратегиялық жоспарлау және бақылау жүйесінің тиімділігін тексеру.

- *Тәуекелдерді талдау*: университетті басқарумен байланысты тәуекелдерді бағалау және оларды басқару бойынша ұсыныстар әзірлеу.

3. *Бағдарламалар мен білім беру процестерінің аудиті*:

- Оқу бағдарламаларының сапасын бағалау: бағдарламалардың өзектілігін, сапасын және оқу стандарттары мен еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкестігін талдау.

- Білім беру процестерінің тиімділігін бағалау: оқыту әдістерін, студенттердің білімін бағалаудың сәйкестігін және білім беру процесінің жалпы тиімділігін тексеру.

4. *Нормалар мен стандарттарды сақтау*:

- Нормативтер мен заңдардың сақталуын тексеру: университеттің білім беру және университет қызметі саласындағы барлық қолданыстағы заңдардың, нормалар мен стандарттардың сақталуын тексеру.

5. *Ақпараттық қауіпсіздік*:

- Ақпараттық қауіпсіздікті тексеру: деректерді қорғау жүйесін бағалау, киберқауіпсіздік деңгейін талдау және ақпаратты қорғауды жақсарту бойынша ұсыныстар.

Университеттердің аудиті жоғары білімнің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, халықаралық аудиторлық стандарттарға және мамандандырылған әдістемелерге сәйкес жүргізіледі.

Бұл процесс университеттің ашықтығын, тиімділігі мен сапасын қамтамасыз етуге көмектеседі және стейкхолдерлердің сенімін арттыруға көмектеседі.

Университеттердің өзін-өзі бағалауы мен өзін-өзі талдау – бұл оқу орындары өздерінің күшті және әлсіз жақтарын бағалайтын, білім беру жүйесіндегі өз орнын білетін, өз қызметінің тиімділігін талдайтын және білім беру сапасы мен университеттің жалпы жұмысын жақсарту стратегияларын жасайтын процестер. Бұл процестер білім деңгейін көтеру және студенттер мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін маңызды. Толығырақ қарастырайық:

Университеттердің өзін-өзі бағалауы:

1. *Білім беру сапасын талдау*:

- Оқу бағдарламаларының тиімділігін, оқыту сапасын, оқу процесін ұйымдастыруды және оқытудың күтілетін нәтижелерін бағалау.

2. *Ғылыми-зерттеу қызметін бағалау*:

- Ғылыми зерттеулерді, жарияланымдарды, жобаларға қатысуды, гранттар тартуды және халықаралық ынтымақтастықты талдау.

3. *Инфрақұрылым мен ресурстарды бағалау*:

- Оқу үй-жайларының, кітапханалардың, зертханалардың, техникалық базаның болуы мен жай-күйін, оқыту мен зерттеуге арналған заманауи технологиялар мен материалдардың қолжетімділігін талдау.

4. *Басқару процестерін бағалау*:

- Басқару жүйесін талдау, әкімшілік жұмысты ұйымдастыру, бюджеттеу және қаржылық бақылау.

5. *Халықаралық ынтымақтастықты бағалау*:

- Университеттің халықаралық аренадағы белсенділігін талдау, оның ішінде басқа университеттермен серіктестік, алмасу бағдарламалары мен халықаралық жобаларға қатысу.

Университеттердің өзін-өзі талдауы:

1. Күшті және әлсіз жақтарын анықтау:

- Университеттің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау үшін өзін-өзі бағалау нәтижелерін талдау.

2. *Жақсарту стратегиясын әзірлеу:*

- Әлсіз жақтарын жою және күшті жақтарын күшейту, сондай-ақ білім беру мен ғылыми қызмет сапасын арттыру үшін жоспарлар мен стратегияларды әзірлеу.

3. *Мүдделі стейкхолдерлерді тарту:*

- Университетті жан-жақты бағалауды қамтамасыз ету үшін студенттердің, оқытушылардың, әкімшіліктің және басқа да мүдделі тараптардың өзін-өзі талдау процесіне қатысуы.

Өзін-өзі бағалау және өзін-өзі талдау білім беру сапасын жақсартуда, қоғамның өзгеретін қажеттіліктеріне бейімделуде және университетті тиімді басқаруда шешуші рөл атқарады. Олар мекемелерге өздерінің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға, сондай-ақ стратегиялық мақсаттарға жету және бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жақсарту жолдарын әзірлеуге көмектеседі.

Университеттердің сараптамалық бағалауы оқу орындарының сапасын бағалау үшін білім, ғылым және жоғары білім саласындағы сарапшылардың пікірлерін жинау және талдау процесін білдіреді. Бұл бағалаулар академиялық беделі, оқыту сапасы, зерттеу белсенділігі, инфрақұрылым, халықаралық ықпал және т.б. сияқты әртүрлі аспектілерді бағалауды қамтуы мүмкін. Университеттердің сараптамалық бағалауының кейбір тәсілдері мен әдістері:

1. *Сарапшылардың сауалнамасы*: ғалымдарды, оқытушыларды, зерттеушілерді, әкімшілерді және басқа мамандарды қамтитын сарапшылар университеттерді әртүрлі критерийлер бойынша бағалайтын сауалнамаларды толтырады. Содан кейін бұл бағалар жиналады, талданады және рейтингтер құру үшін құрастырылады.

2. *Сараптамалық сұхбат*: сарапшыларды сұхбатқа шақыруға болады, онда оларға университеттердің сапасы мен беделі, оқыту аспектілері, ғылыми зерттеулер және оқу орнының басқа да салалары туралы сұрақтар қойылады.

3. *Дөңгелек үстелдер мен пікірталастар*: сарапшылар университеттерді өздерінің білімдері мен тәжірибелеріне сүйене отырып талқылайтын және бағалайтын дөңгелек үстелдер мен пікірталастар ұйымдастыру.

4. *Сараптамалық комиссиялар*: университеттерге жан-жақты бағалау жүргізу үшін беделді мамандардан тұратын сараптамалық комиссияларды қалыптастыру.

5. *Сарапшылар желілері және онлайн бағалау жүйелері*: әртүрлі елдер мен салалардағы сарапшылардың университеттерді бағалауы үшін онлайн платформалар мен желілерді пайдалануы.

6. *Дельфи әдісі*: Дельфи әдісін қолдану, мұнда сарапшылар өз пікірлері мен бағалауларымен бөліседі, содан кейін оларды басқа сарапшылардың дәлелді аргументтеріне сүйене отырып қайта қарайды.

Сараптамалық бағалау университет рейтингтерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және студенттерге, зерттеушілерге, жұмыс бе-

рушілерге және басқа да мүдделі тараптарға оқу орнын таңдау және онымен ынтымақтастық туралы ақпараттандырылған шешімдер қабылдауға көмектеседі.

Атлантикалық тәсілге негізделген университеттер әртүрлі практикалық дағдыларға бағытталған және студенттерді қазіргі әлемдегі нақты қиындықтарға дайындайтын білім береді. Дегенмен, кез келген басқа білім беру жүйесі сияқты, атлантикалық тәсіл университетінің студенттері әртүрлі мәселелерге тап болуы мүмкін. Міне, олардың кейбіреулері:

1. Қаржылық қиындықтар: жоғары білім көбінесе қымбат және студенттер қаржылық қиындықтарға тап болуы мүмкін, соның ішінде стипендия төлеу және оқу материалдары мен түру шығындарын жабу.

2. Академиялық жүктемелер: Атлантикалық тәсіл университетіндегі оқу процесі қарқынды және талапты болуы мүмкін.

Білім берудің континентальды тәсіліне негізделген университеттердің өзіндік ерекшеліктері мен олардың студенттері кездесетін қиындықтары бар. Континентальды тәсіл университетінің студенттері тап болуы мүмкін кейбір мәселелер:

Теориялық бейімділік: континентальды университеттер әдетте теориялық білімге көп көңіл бөледі, бұл оқудың практикалық тәсілін қалайтын студенттерге қиындық тудыруы мүмкін.

Қатаң оқу жоспары: континентальды тәсіл университеттеріндегі оқу бағдарламалары қарқынды және талапты болуы мүмкін, бұл студенттерге стресс пен шамадан тыс жүктеме әкелуі мүмкін.

Шектеулі тәжірибелік дайындық: Атлантикалық тәсілден айырмашылығы, континентальды тәсіл қазіргі әлемдегі нақты мәселелерді шешуге қажетті практикалық дайындық пен дағдыларға аз көңіл бөлуі мүмкін.

Бұл тәсілдер бірегей және оқыту әдістері мен әдістемелері, сондай-ақ оқу бағдарламасы мен мамандықтары бойынша бір-бірінен ерекшеленетініне қарамастан, олардың ортақ проблемалары бар екенін атап өткен жөн.

Екі тәсілде де әмбебаптық тепе-теңдігі (яғни әртүрлі мәдени контексттерде бірдей нормалар мен құндылықтарды қолдану) және этикалық және мәдени айырмашылықтарды тану мәселесі бар. Континентальды тәсіл мәдениеттердің әртүрлілігін, сондай-ақ олардың тарих пен саясатқа әсерін тануға тырысады.

Қорытынды

Жоғарыда айтылған университеттік тәсілдер университеттік басқаруға оның құқықтық мәртебесіне айтарлықтай әсер етеді. Үйымдастырушылық құрылым, басқару, сондай-ақ университеттің дербестігі көбінесе таңдалған университеттік тәсілге және сол елде қолданылатын заңнамаға байланысты.

Университеттік тәсіл мынаны білдіруі мүмкін:

- *Университеттің автономиясы*: университеттік тәсіл әдетте оқу орындары үшін белгілі бір дәрежеде автономияны қамтиды. Бұл оқу жоспары, ғылыми жұмыс, қаржы және персоналды басқару мәселелері бойынша өз бетінше шешім қабылдауды қамтуы мүмкін.

- *Оқытушылар мен студенттердің басқаруға қатысуы*: университет жүйесінде әр түрлі кеңестер мен комитеттер арқылы университетті басқаруға профессор-оқытушылар құрамы мен студенттердің қатысу дәстүрі жиі кездеседі.

- *Шешім қабылдаудағы дербестік*: басқа білім беру мекемелерінен айырмашылығы, университеттік тәсілмен жұмыс істейтін жоғары оқу орындары оқу бағдарламаларын әзірлеу мен іске асыруда, ғылыми зерттеулер жүргізуде және өз қызметінің басқа аспектілерінде үлкен еркіндікке ие.

- *Қаржылық тәуелсіздік*: кейбір жағдайларда университеттік тәсіл жоғары оқу орындарына бюджетті дербес қалыптастыруға, қаржыландыруды тартуға және қаржыны басқаруға мүмкіндік беретін үлкен қаржылық тәуелсіздік береді.

Осы орайда, автономияға қол жеткізу үшін, оқытушылар мен студенттерді басқаруға қатыстыру үшін, дербес шешім қабылдау үшін және қаржы жағынан тәуелсіз болуы үшін Университет коммерциялық емес акционерлік қоғам ретінде қызметін жалғастыру керек. Бірақ та, мемлекеттік жоғары оқу орындары үшін өзіндік тәуекелдері бар.

Жоғары оқу орындарының құқықтық мәртебесі едәуір дәрежеде елдің заңнамасымен айқындалады. Ол оқу орындарын құру, жұмыс істеу, аккредиттеу, қаржыландыру және басқару туралы ережелерді белгілейді. Университеттік тәсілге негізделген университеттер жағдайында заңнама оларға білім беру мекемелерінің басқа түрлеріне қарағанда көбірек автономия мен ерекше құқықтар бере алады.

Осылайша, университеттік тәсіл басқару принциптері мен білім беру мақсаттарына сәйкес оның мүмкіндіктері мен қызмет аясын анықтай отырып, университеттің құқықтық мәртебесіне айтарлықтай әсер етеді деп қорытынды жасауға болады.

Сонымен қатар, Джамиль Салмидің өз еңбектерінде айтатын Әлемдік класстағы университет (https://iqaa.kz/) мәселесінде олардың құқықтық мәртебесі әр елдің заңнамасына сәйкес өзгеріп отырады.

«Әлемдік университеттер» өрнегі әдетте халықаралық танылған және ықпалды оқу орындарын білдіреді. Дегенмен, олар орналасқан елге байланысты құқықтық мәртебенің әртүрлі нысандарына ие болуы мүмкін. Мысалы, мемлекеттік университеттер: кейбір елдерде мемлекеттік мекемелер болып табылатын Әлемдік университеттер бар. Олар ұлттық білім бөлімдері белгілеген ережелер мен заңдарға бағынуы мүмкін.

Басқа әлемдік университеттер жеке білім беру мекемелері бола алады, яғни олардың жұмыс істеуі мен ұйымдастырылуын реттейтін өзіндік жарғысы бар. Олар сондай-ақ арнайы жеке немесе коммерциялық емес заңдарға бағынуы мүмкін.

Кейбір университеттер халықаралық болуы мүмкін немесе әртүрлі елдерде филиалдары болуы мүмкін. Олар ұлттық және халықаралық заңдармен реттелетін ерекше құқықтық мәртебеге ие болуы мүмкін.

Әлемдік университеттер өздерінің ықпалына, халықаралық аккредиттелуіне және беделіне байланысты ерекше артықшылықтарға, автономияға немесе арнайы құқықтарға ие болуы мүмкін екенін ескеру маңызды. Олар сондай-ақ білім беру сапасының халықаралық стандарттарына бағынуы және әртүрлі келісімдермен немесе ұйымдармен реттелуі мүмкін.

Әр университеттің ұлттық заңнамамен және мекеменің жарғысымен анықталатын өзіндік құқықтық мәртебесі бар. Белгілі бір университеттің құқықтық мәртебесі туралы нақты ақпарат алу үшін оқу орындарының ресми веб-сайттары немесе мемлекеттік білім беру органдары сияқты ресми дереккөздерге жүгіну керек.

Дүние жүзіндегі көптеген университеттер халықаралық бағдарлануға және әртүрлі елдерден студенттерді тартатын бағдарламаларды ұсынуға тырысады. Алайда, мұндай оқу орындарының құқықтық мәртебесі олар орналасқан елге байланысты өзгеруі мүмкін. Олар мемлекеттік, жеке, халықаралық университеттердің филиалдары болуы мүмкін немесе жергілікті заңдармен анықталған басқа құқықтық мәртебеге ие болуы мүмкін.

Халықаралық бағыттағы университет жағдайында маңызды аспект ол жұмыс істейтін елдің заңдары мен нормативтерін, сондай-ақ халықаралық білім беру стандарттарын сақтау болып табылады. Сондай-ақ университеттердің, әсіресе халықаралық аудиториясы бар университеттердің қызметі визаларға, көші-қонға, білім беру сапасына және т.б. қатысты жергілікті және халықаралық заңдарға бағынуы мүмкін екенін ескеру маңызды.

Әдебиеттер

Когда, как и зачем появились первые университеты. // https://zaochnik.ru/blog/kogda-kak-i-zachem-pojavilis-pervye-universitety/

Вахштайн В. Две модели образовательных систем. // http://www.intelros.ru/pdf/prognosis/321-352_vahshtain.pdf

Петов В.В. За пределами болони: перспектива развития отечественных университетов в условиях локализации. //https://agency-sphera.ru/modeli-universitetov-i-ih-veroyatnoe-budushhee/

Гарвард как модель американского элитного исследовательского университета (начало XXI века). // https://vuzlit.com/2309234/vvedenie

Financial Report Fiscal Year 2022. (Финансовый отчет за 2022 финансовый год (PDF) (Отчет). Гарвардский университет. Октябрь 2022. Стр. 7.) //https://finance.harvard.edu/files/fad/files/fy22_harvard_financial_report.pdf

Endowment per Student for 2024. // https://www.collegeraptor.com/college-rankings/details/EndowmentPerStudent/ «Рейтинги / Самый большой фонд колледжа на одного студента – Самый высокий фонд на одного студента». www.collegeraptor.com

Rosovsky Henry. Governing Harvard A Harvard Magazine Roundtable. // https://www.harvardmagazine.com/2006/05/governing-harvard.html

https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education

Салми Дж. Создание университетов мирового класса. Пер.с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2009–132 с. ISBN 978-5-7777-0448-1 // https://iqaa.kz/images/Создание_университетов_мирового_класса.pdf

References

Kogda, kak i zachem pojavilis' pervye universitety [When, How, and Why the First Universities Emerged.]. // https://zaochnik.ru/blog/kogda-kak-i-zachem-pojavilis-pervye-universitety/

Vahshtajn V. Dve modeli obrazovatel'nyh system [Two Models of Educational Systems.]. // http://www.intelros.ru/pdf/prognosis/321-352_vahshtain.pdf

Petov V.V. Za predelami boloni: perspektiva razvitija otechestvennyh universitetov v uslovijah lokalizacii [Beyond Bologna: The Prospects for the Development of Domestic Universities in the Context of Localization.]. //https://agency-sphera.ru/modeli-universitetov-i-ih-veroyatnoe-budushhee/

Garvard kak model' amerikanskogo jelitnogo issledovatel'skogo universiteta (nachalo XXI veka) [Harvard as a Model of an American Elite Research University (Early 21st Century).]. // https://vuzlit.com/2309234/vvedenie

Financial Report Fiscal Year 2022. (Финансовый отчет за 2022 финансовый год (PDF) (Отчет). Гарвардский университет. Октябрь 2022. стр. 7.) [Financial Report Fiscal Year 2022. (Financial Report for Fiscal Year 2022 (PDF) (Report). Harvard University. October 2022. Page 7.)]. // https://finance.harvard.edu/files/fad/files/fy22_harvard_financial_report.pdf

Endowment per Student for 2024. // https://www.collegeraptor.com/college-rankings/details/EndowmentPerStudent/ "Рейтинги / Самый большой фонд колледжа на одного студента – Самый высокий фонд на одного студента" [Endowment per Student for 2024. // https://www.collegeraptor.com/college-rankings/details/EndowmentPerStudent/ "Rankings / Largest College Endowment Per Student – Highest Endowment Per Student."]. www.collegeraptor.com

Rosovsky Henry. Governing Harvard A Harvard Magazine Roundtable. // https://www.harvardmagazine.com/2006/05/governing-harvard.html

https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education

Salmi Dzh. Sozdanie universitetov mirovogo klassa. per.s angl. – M.: Izdatel'stvo «Ves' Mir», 2009–132s. ISBN 978-5-7777-0448-1. [Building World-Class Universities. Translated from English.]. // https://iqaa.kz/images/ Создание_университетов_мирового_класса.pdf

Авторлар туралы мәлімет:

Мырзахметов Нұрмұхаммед Дәулеткелдіұлы – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға оқытушысы (Қазақстан, Алматы қ., e-mail: mxametinur@mail.ru).

Махмадинов Дәулеткелді Мырзаханұлы (корреспондент автор) – СДУ университетінің докторанты (Қазақстан, Қаскелең қ., e-mail: daylekkelid@mail.ru).

Турсынова Балжан Бериковна – СДУ университетінің докторанты (Қазақстан, Қаскелең қ., e-mail: bal-banu11@mail.ru).

Османова Динара Бақтиярқызы – заң ғылымдарының кандидаты, Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің доценті (Қазақстан, Көкшетау қ., e-mail: o_dinara82@mail.ru).

Капсалямова Сауле Серикпаевна – заң ғылымдарының кандидаты, Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің доценті (Қазақстан, Көкшетау қ., e-mail: berkut_kapsalyam@mail.ru).

Information about the author:

Myrzakhmetov Nurmuhammed Dauletkeldiuly – Candidate of Law, Al-Farabi atyndagy Kazakh university and okytushysy (Kazakhstan, Almaty, e-mail: mxametinur@mail.ru).

Makhmadinov Dauletkeldi Myrzakhanuly (corresponding author) – SDU university doctoral students (Kazakhstan, Kaskelen k., e-mail: daylekkelid@mail.ru).

Tursynova Balzhan Berikovna – SDU university doctoral students (Kazakhstan, Kaskelen k., e-mail: bal-banu11@mail.ru).

Osmanova Dinara Baktiyarkyzy – Candidate of Law, Abay Myrzakhmetov Kokshetau University Associate Professor (Kazakhstan, Kokshetau c., e-mail: o_dinara82@mail.ru).

Kapsalyamova Saule Serikpaevna – Candidate of Law, Abay Myrzakhmetov Kokshetau University associate professor (Kazakhstan, Kokshetau c., e-mail: berkut_kapsalyam@mail.ru).

Сведения об авторах:

Мырзахметов Нурмухаммед Даулеткельдиулы – кандидат юридических наук, старший преподаватель Казахского национального университета имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: mxametinur@mail.ru).

Махмадинов Даулеткельди Мырзаханулы (автор-корреспондент) – докторант Университета СДУ (Каскелен, Казахстан, e-mail: daylekkelid@mail.ru).

Турсынова Балжан Бериковна – докторант Университета СДУ (Каскелен, Казахстан, e-mail: bal-banu11@mail.ru).

Османова Динара Бахтияровна – кандидат юридических наук, доцент Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова (Кокшетау, Казахстан, e-mail: o_dinara82@mail.ru).

Капсалямова Сауле Серикпаевна – кандидат юридических наук, доцент Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова (Кокшетау, Казахстан, e-mail: berkut_kapsalyam@mail.ru).

Тіркелді: 22 желтоқсан 2024 жыл
Қабылданды: 20 қыркүйек 2025 жыл